

Magyar Rendészet 2020/2. 35–48. DOI: 10.32577/mr.2020.2.2

A konspiráció szempontjainak megjelenése az állambiztonság kapcsolati forrásból származó információgyűjtésének területein

DOBÁK Imre¹ – MEZEI József² – REGÉNYI Kund³

A tanulmány a hazai állambiztonsági főcsoportfőnökségi rendszer működésének időszakára visszatekintve, a humán kapcsolati forrásból származó információgyűjtés területét érintően a konspiráció gondolkörét és annak szabályzatokban történő megjelenését vizsgálja. Az állambiztonsági szervek titkos működésének részletesebb megismerése 1990 után vált lehetővé, többek között a tevékenységet szabályozó normák nyilvánossá válásával. A rendszerre jellemző „konspiráció” követelménye az írott szabályozókon keresztül az évtizedek alatt beépült a mindennapi munkavégzésbe.

Kulcsszavak: konspiráció, állambiztonság, nemzetbiztonság, hírszerzés

Bevezető

A titkosszolgálatok⁴ tevékenységének – mint elnevezésében is megjelenik – talán legfontosabb sajátossága a titkossághoz kapcsolódik. A történelemben visszatekintve a titkosan működő szolgálatok céljai, erői, eszközei és képességei mindig is rejtve maradtak a nyilvánosság elől. Mindezek nyilvánosságra kerülése, a titkosság esetleges sérülése ugyanis a titkosszolgálatok alapvető funkcióinak végrehajtását akadályozhatja, és képességeik „elértéktelenedése” mellett az állományukat is veszélyezteti.

¹ Dr. DOBÁK Imre, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, egyetemi docens
Imre DOBÁK PhD, Associate Professor, University of Public Service
<https://orcid.org/0000-0002-9632-2914>, dobak.imre@uni-nke.hu

² MEZEI József, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, egyetemi tanársegéd
József MEZEI, Assistant Lecturer, University of Public Service
<https://orcid.org/0000-0002-2625-6317>, mezei.jozsef@uni-nke.hu

³ Dr. REGÉNYI Kund, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, egyetemi adjunktus
Kund REGÉNYI, PhD, Associate Professor, University of Public Service
<https://orcid.org/0000-0003-1833-9523>, regenyi.kund@uni-nke.hu

⁴ A „titkosszolgálat” kifejezést a tanulmány egyes részein annak általános, átfogó jellege miatt használjuk, az egyes időszakok tárgyalásánál az adott korszakra érvényes szóhasználatot alkalmazzuk (1990 előtt „állambiztonság”, az azt követő időszak esetében „nemzetbiztonság”).

Szinte kötelező elemként figyelhető meg a titkosszolgálatok működését végigkísérő konspiráció szükséglete, amely alapvetően a „titkosság” fenntartásának követelményét foglalja magában, összességében azonban ennél átfogóbb, hiszen a biztonsági szabályok komplex alkalmazásán túl kiterjed a „titkok megőrzésének, mások megtévesztésének”⁵ területeire is. A konspiráció mint „titkolózás”, „összeesküvés” „a titkosság fenntartása” évszázadokra visszatekintve is a titkos tevékenységek velejárója volt, amelynek jelentőségét a 20. században néhány, a hazai állambiztonsági szabályzatba foglalt megjelenése is alátámasztja.

Meghatározását tekintve az 1980-ban készült Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár⁶ megfogalmazása szerint a konspiráció: „Összeesküvés. A titkosszolgálati szervek működésének rendszere és módszere tevékenységük titokban tartásához. Az eszközök és a módszerek hatásossága titkosságuktól függ.” Ellenpárjaként a dekonspiráció⁷ jelenik meg, amely akkori értelmezésében lényegében a titoksértő magatartás eredményeként bekövetkező lelepleződést jelentette. A „dekonspirálódás”⁸ szintén e kéziszótárban megtalálható magyarázata pedig még tovább bővíti a fogalom értelmezését, hiszen rávilágít arra, hogy a dekonspiráció oka nemcsak a konspirációs szabályok megsértése, hanem a gondatlanság, a szakszerűtlenség, az ésszerűtlen kockázat vállalása is lehetett.

A fogalom ennek alapján széles körű értelmezésre adott lehetőséget, amelynek a gyakorlati életben történő megvalósítása kapcsán a vonatkozó – ma már nyílt és kutatható – szabályzatok adhatnak iránymutatást.

A korszak állambiztonságának működését szinte teljes zártság jellemezte, így a tevékenységet szabályozó magasabb és alacsonyabb szintű normákból is általánosságban visszatükröződik a titkosság követelménye.

Tanulmányunk az állambiztonsági időszak humán kapcsolati forrásból származó információgyűjtésének területe vonatkozásában vizsgálja a konspirációs előírásokat, így a hálózatra/ügynökségre és az azokhoz köthető eszközökre (például konspirációs – „K” és találkozási – „T” lakások, nyilvántartások) fókuszál. Nem célunk a korabeli szabályzatok szövegszerű visszaadása és a konspiráció kérdéskörének 20. századi „titkosszolgálatok” működésére jellemző teljes áttekintése. Jelen tanulmányban az általunk fontosabbnak ítélt humán elemek felvetésére vállalkoztunk, tekintettel arra, hogy az emberi erőforrásból folytatott információgyűjtés – a korszak technikai fejlettségétől függetlenül – napjainkban is kiemelten fontos szerepet tölt be. Alkalmazásának szempontjai sajátos feltételeket, biztonsági szempontokat igényelnek, így a múlt gyakorlatának és dekonspirációs eseményeinek⁹ megismerése szakmatörténeti szempontból értékes lehet.

⁵ Révész (2004) 58.

⁶ Gergely (1980)

⁷ „[D]ekonspiráció (lat.): árulás, fecsegés vagy egyéb titoksértő magatartás következtében operatív értékű adat lelepleződése az ellenség előtt [...]” Gergely (1980)

⁸ „[D]ekonspirálódás (lat.): lelepleződés az ellenség vagy arra illetéktelen személy előtt. – Nemcsak a titkokra vonatkozó adat lelepleződését jelenti, hanem az arra utaló körülmény, tény stb. nyilvánosságra kerülését is. – Oka lehet: a konspirációs szabályok megsértése, a gondatlanság, a szakszerűtlenség, az ésszerűtlen kockázat vállalása.” Gergely (1980)

⁹ Lásd az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltár *Betekintő* című folyóiratában megjelent számos értékes írást.

A konspiráció a korabeli szabályozásban

A hazai Állambiztonsági Főcsoportfőnökség működésének időszakában, a belső és külső irányú állambiztonsági „képesség” hatékonysága érdekében különösen hangsúlyossá vált a konspiráció követelménye, az eszközök és módszerek védelme, az ezeket megismerő személyi kör létszámának a szükséges minimumra korlátozásának kérdése. A témakör különösen 1956 után került előtérbe, a korábbi állambiztonsági erők, eszközök és módszerek dekonspirálódása miatt. Már a III. Főcsoportfőnökség megalakítását megelőző időszak dokumentumaiból kitűnik, hogy a konspiráció fokozásában a titkos operatív eszközök és módszerek működtetési hatékonysága növelésének egyik lehetőségét látták. 1963-ban adták ki a belügyminiszter 0019/1963. számú parancsát, amelyben mint megfogalmazták: „Változatlanul komoly veszélyt jelent a fecségés – és az iránta tanúsított elnéző, sőt esetenként bátorító magatartás –, melynek következtében az állambiztonsági munka titkos eszközei és módszerei illetéktelen személyek előtt ismertté válnak, amelyből súlyos károk származnak.”¹⁰ A vonatkozó parancs a konspirációs és biztonsági rendszabályok elemzésének tapasztalataként számos hiányosságot állapított meg, felvetve többek között a jelentősebb operatív akciók, céljaik, végrehajtásuk illetéktelen számára történő megismerésének, a TŰK-előírások megsértésének, a több területen nem kielégítő szabályozásnak vagy akár az egyes biztonsági szempontból nem megfelelő körleteknek a problémáját. A parancsban elrendelték a BM. III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzatának, titkos ügykezelési szabályzatának, valamint a BM Külügyi Osztálya és a BM pénzügyi, anyagi és egészségügyi szerveivel való kapcsolat konspiratív szabályainak kiadását, továbbá a konspirált objektumok (és nem központi épületben lévő szervek) őrzésvédelmére vonatkozó biztonsági intézkedések megtételét.

A fenti paranccsal összhangban 1963-ban már egységes formába foglaltan adták ki az állambiztonság konspirációs szabályzatát,¹¹ amely az egyes szakterületek sajátosságaira is kitért. Mint annak¹² bevezetőjéből megtudható, a konspirációs fegyelem korábbi megszilárdítását nehezítette, hogy „a legfontosabb konspirációs és biztonsági követelmények nem voltak egységes szabályzatban rögzítve”,¹³ ezért vált szükségessé egy átfogó szabályzat kidolgozása. A Főcsoportfőnökség működésére vonatkozó „konspirációs keretek” alapjait tehát ekkor tették le, amely belső tartalmában, szakmai értelmezésében felölelte az operatív erők és eszközök teljes körét, és kitért a biztonsági, valamint ügykezelési szabályokra is. A titkosság fenntartásának fokozott igényét jelzi, hogy a szabályzat alapján a „Belügyminisztérium politikai szervei titkos operatív eszközeit és módszereit, ezeknek konkrét ügyekben való alkalmazását, felhasználásuk eredményét a Btk. 163. §. (1) bekezdésében meghatározott államtitokként”¹⁴ kellett

¹⁰ ÁBTL – 4.2. – 10-21/19/1963.

¹¹ ÁBTL – 4.2. – 10.22/07/1963.

¹² ÁBTL – 4.2. – 10.22/07/1963.

¹³ ÁBTL – 4.2. – 10.22/07/1963.

¹⁴ ÁBTL – 4.2. – 10.22/07/1963.

kezelni. A titkosság szükségességének súlyát jelzi továbbá, hogy a konspiráció fenntartása akár az előzetes ellenőrzés és bizalmas nyomozás megszüntetését is eredményezhette (így például meg kellett azt szüntetni abban az esetben, ha egy bűncselekmény bizonyítása „a feltételezett társadalmi sérelemnél nagyobb sérelmet magában rejtő dekonspirációt eredményezne”¹⁵).

Az operatív eszközök és módszerek terén a kívülállók felé megjelenő külső konspiráció (titkosságuk megőrzése) mellett a konspiráció sajátos, fokozott formáját jelentette a belső konspiráció, amely az állambiztonsági szolgálat esetében az információk adott, feladattal érintett körön belüli tartására irányult. Ennek alapján cél volt, hogy a munka során megtett konkrét intézkedéseket, eszközök alkalmazásának módját csak azok a személyek ismerjék, akik annak végrehajtásában részt vesznek vagy ellenőrzik azt. Az operatív akciók előkészítésénél, szervezésénél jelenik meg azon elv, miszerint „minden résztvevő csak annyit tudjon, [...] amennyi feladatának végrehajtásához szükséges”.¹⁶

Az 1963-ban kiadott szabályzat az állambiztonság esetében összességében számos területen meghatározta a titkosság fenntartásának követelményét és részletszabályait. Mindez egyfajta alapkeretet jelentett a későbbi, az egyes eszközök, módszerek alkalmazására irányuló normákban megjelenő további részletszabályozáshoz.

Az 1963-as szabályzat egészen 1980. március 4-ig maradt hatályban. Ekkor adták ki a Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 3/1980. számú parancsával a BM III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzatát a Főcsoportfőnökség eredményesebb munkája, az államtitok és szolgálati titok fokozott védelme érdekében. A konspiráció fokozása szempontjából előrelépésként értékelhető, hogy míg az 1963-as szabályzat még csupán azt rögzítette, hogy a vezetők nem követelik meg az állománytól, hogy ismerjék a konspirációs szabályokat, addig ebben az új szabályzatban már rögzítették például, hogy az abban foglaltakat az állománynak évente oktatni kell, az újonnan felvett munkatársak pedig államtitkot, szolgálati titkot érintő feladatokban, a szabályzatban foglaltak „megfelelő mértékű” elsajátítását követően vehettek csak részt. Ezen túlmenően egyértelműen rögzítették a konspirációval kapcsolatos vezetői feladatokat, felelőségeket, így például azt, hogy a vezetőknek a szabályzatban foglaltak betartását ellenőrizniük kell, és a tapasztalatokat az éves jelentésekben összegezni is szükséges.¹⁷

A konspiráció jelentősége a hálózatok és az ügynöktartás során

Az állambiztonsági szervek által foglalkoztatott hálózatokat mint az emberi kapcsolati együttműködésre építő operatív eszközt kiemelten fontos területként kezelték az állambiztonság fennállásának hosszú évtizedei alatt. A rendszer működése, elemei ma

¹⁵ ÁBTL – 4.2 – 10 – 21/10/1973.

¹⁶ ÁBTL – 4.2 – 10 – 21/10/1973.

¹⁷ ÁBTL – 4.2 – 10 – 24/3/1980.

már jól ismertek, számos átfogó tanulmány¹⁸ dolgozta fel kérdéseit, és elérhetőek a tevékenységre vonatkozó korabeli szabályzatok, képzési anyagok. Lényege az állambiztonsággal való szervezetszerű és titkos formában megvalósuló együttműködés mentén kereshető.¹⁹

A hálózatok alkalmazása konspirációs szempontból az egyik legsebezhetőbb területként jelent meg. Ennek megfelelően mind a belső, mind a külső konspiráció kapcsán fokozottan előtérbe került, hogy létezését, részleteit csak a legszűkebb körben ismerhették meg. Létrehozásuk és működtetésük is a konspirációs szempontok maximális betartásának légkörében zajlott, és az ügynökök alkalmazásának teljes folyamatát (a beszervezéstől a foglalkoztatáson és a képzésen át, egészen a megszüntetésig) szintén végigkísérte a titkosság. Az 1963-ban kiadott konspirációs és biztonsági szabályzat²⁰ az „ügynökségek védelme” fejezetében tárgyalja a terület sajátosságait, de a tevékenységhez szorosan kapcsolódtak nyilvántartási szempontok is, amelyeket szintén szabályoztak.²¹

A konspirációs szempontokat a szabályozást értelmezve az alábbi kategóriákba sorolhatjuk:

- a) az ügynökség személyi kérdései, foglalkoztatás;
- b) az ügynökség működtetése és annak körülményei;
- c) nyilvántartás;
- d) egyéb konspirációs szempontok.

A hálózatok működtetéséhez kapcsolódóan kiemelt hangsúlyt kapott az ügynökség munkatársának, a hírforrás személyének, tevékenységének védelme. Ennek keretében már az 1963-ban kiadott szabályzatban általános követelményként megjelent, hogy:

- „az ügynöki munka folyamán a jelölt kiválasztásától kezdve az osztályvezető határozza meg, hogy ki vehet részt a jelölt tanulmányozásában, feldolgozásában, beszerzésén és a kapcsolattartásban”,²²
- a konspiratív és biztonsági helyzet fenntarthatósága érdekében az ügynökséget rendszeresen ellenőrizni kell;
- a foglalkoztatásához kapcsolódóan az ügynök rendszeres vagy alkalmankénti találkozási legendáját (akár családja, munkatársai, ismerősei felé), a kapcsolattartás konspirált lehetőségeit ki kell dolgozni;
- az ügynököknél – a feladatára vonatkozó – írásos anyag nem maradhatott;
- az ügynök kapitalista országba történő kiutaztatása csak egyeztetést és engedélyezést követően történhetett;

¹⁸ Lásd például: Takács (2013); Orgoványi (2011)

¹⁹ Dobák (2019)

²⁰ ÁBTL 4.2. – 10. – 2207/1963.

²¹ ÁBTL 4.2. – 10-21/10/1969/3.

²² ÁBTL 4.2. – 10. – 2207/1963.

- kiemelt figyelmet fordítottak a felhasznált „K” és „T” lakások operatív megfelelésére, a konspiráció fenntartására. A lakás megfelelését (illetve a lakásgazda személyét) évente legalább egyszer ellenőrizni kellett;
- a konspirációs, illetve biztonsági helyzet változása akár egy adott kapcsolat pihentetését vagy megszüntetését is eredményezhette;
- itt említhető meg az 1963-as szabályzat azon része is, miszerint például az ügynök belső átadása során „az ügynököt a titoktartásra ki kell oktatni, és szükséges esetben titoktartási nyilatkozatot kell venni tőle, melyben kötelezi magát arra, hogy előző foglalkoztatási területéről, feladatairól, ismereteiről új kapcsolattartójának nem nyilatkozik”.²³

Az 1980-ban kiadott konspirációs szabályzatban²⁴ az ügynökséget érintően már kevésbé részletes szabályzással találkozunk, amelynek oka többek között az, hogy e területet érintően időközben önálló szabályzók jelentek meg. Egyik ezek közül a Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 005. számú parancsa, amelyet 1972. április 5-én adtak ki, és amelynek tárgya: Az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelvei. A szabályzó „az állambiztonsági szervek titkos segítőtársai”-val folytatott együttműködés kapcsán, a titkosság fenntartása céljából fontos területeken felhívta a figyelmet a konspiráció jelentőségére, ezzel összefüggésben eljárásrendeket is előírt, sőt tiltott bizonyos tevékenységeket: „[...] dekonspirálódott „K”-, vagy „T” -lakásban hálózati személyt fogadni [...]”. A szabályzóban foglaltak jól mutatják, hogy a konspiráció a hálózatok működtetésének minden fázisában – beszerzés, létrehozás, vezetés, ellenőrzés, kapcsolattartás, foglalkoztatás, kizárás – kiemelt szerepet kapott.²⁵

A konspiráció szerepe a nyilvántartások működtetésében, védelmében

Az állambiztonsági munka nélkülözhetetlen területét jelentette az operatív nyilvántartás, amely formáját tekintve központosított, illetve szervenként vezetett helyi nyilvántartásokból állt. Az összetett nyilvántartási rendszer felölelte lényegében az állambiztonsági munka teljes spektrumát, részletes információkat tartalmazva például személyekről, csoportokról, objektumokról. A konspirációt szolgálta a fedőnevek, fedőszámok általánosan elterjedt alkalmazása is.

Mint az 1963-ban kiadott konspirációs szabályzatban megfogalmazták: „Az operatív nyilvántartásnak, mint egyik operatív eszköznek, fontos szerepe van az operatív hálózati munkában. Rendkívül fontos az egész nyilvántartó apparátus és az operatív beosztottak munkájában biztosítani a szigorú konspirációt.”²⁶

²³ ÁBTL – 4.2. – 10. – 2207/1963.

²⁴ ÁBTL – 4.2 – 10 – 24/3/1980.

²⁵ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 005. számú parancsa.

²⁶ ÁBTL – 4.2. – 10. – 2207/1963.

Már ebben a szabályzóban is előírásként jelent meg, hogy:²⁷

- nyilvántartási anyagokat biztonságos helyen, jól zárható pánccs szekrényben kell tárolni;
- az anyagokban történő betekintés csak külön helyiségben történhet;
- „[...] adatkérés céljából a nyilvántartóba érkező operatív tisztek a munkaszobákba, prioráló helyiségekbe nem léphettek be”;²⁸
- csak az engedélyezett anyagokba lehetett betekinteni, a betekintő köteles volt nevét, beosztását és szolgálati helyét beírni a betekintő lapra;
- anyagokat továbbítani csak futárszolgálat útján, megfelelő csomagolásban, a címzés pontos feltüntetésével, a titkosság fokának megjelölésével volt szabad.

A nyilvántartások védelméhez tartozott, hogy meg kellett „akadályozni, hogy nyilvántartási adatok, anyagok illetéktelenek kezébe kerüljenek”. Mint megfogalmazták, az egyes operatív akciók szervezését, „tervét kezdettől konspirálni kell. Az akció már elhatározása idejétől kezdődően csak fedőnéven” szerepelhetett.²⁹

Az ügynökökről vezetett dossziében többek között szerepeltetni kellett a személyével kapcsolatos átiratokat, akár írásos feladatszabásokat, azt, hogy kik tudtak foglalkoztatásáról, tevékenységéről, valamint, hogy kik tekintettek be az adott dossziéba. „Az ügynökség anyagát, jelentéseit például tájékoztatás céljából lemásolni, kivonatolni, vagy azokból összefoglalókat készíteni csak a hírforrás védelmének messzemenő betartása alapján”³⁰ lehetett.

Különösen fontos, védelemre szoruló elemként tekintettek magára a hálózat nyilvántartási szabályzatára is, hiszen mindez lényegében átfogó módon tartalmazta a hálózatra vonatkozó titkos módszereket és eszközöket. Így ezek „szigorúan titkos” szintű minősítést kaptak és, „Különösen fontos” kezelési utasítással is ellátták, azokból másolatot, kivonatot vagy jegyzeteket készíteni tilos volt.³¹

1974-ben adták ki a BM állambiztonsági szervek operatív nyilvántartási szabályzatát,³² amelyben az operatív anyagok védelme érdekében számos konspirációs és biztonsági szabályt írtak elő, többek között:

- „ezen anyagokat, adatokat a titkos ügykezelés, a konspiráció és éberség szabályainak szigorú betartásával kell kezelni, őrizni, védeni”;
- biztonságos helyen, lemezszekrényben kellett tárolni;
- az operatív nyilvántartóknál lévő anyagokat vasráccsal ellátott helyiségben, lemezszekrényben kellett őrizni;
- az anyagokba csak szigorú előírások betartásával lehetett betekinteni;

²⁷ ÁBTL – 4.2. – 10. – 2207/1963.

²⁸ ÁBTL – 4.2. – 10. – 2207/1963.

²⁹ ÁBTL – 4.2. – 10. – 2207/1963.

³⁰ ÁBTL – 4.2. – 10. – 2207/1963.

³¹ ÁBTL – 4.2. – 10-21/31/1963.

³² ÁBTL – 4.2 – 10-21/2/1974.

- a dossziékból anyagokat kitépni tilos volt;
- fokozott gondossággal kellett védeni a nyilvántartással kapcsolatos statisztikai adatokat, összefoglaló jelentéseket;
- országos adatokat csak meghatározott (magas) beosztású személyeknek lehetett megadni;
- anyagokat futárszolgálat útján csak megfelelő csomagolásban lehetett továbbítani.

További biztonsági elemet jelentett az objektumok védelmének 1973-as szabályozása.³³ Ennek megfelelően szigorú rezsimintézkedésekkel kívánták a belügyi objektumok vonatkozásában az állam- és szolgálati titkok védelmét, a belső renddel és biztonsággal kapcsolatos előírásokat biztosítani. Mindez többek között kiterjedt az objektumokba történő illetéktelen személyek belépésének és tartózkodásának megakadályozására, az oda valamilyen célból beléptetett személyek útvonalának biztosítására (kísérésére), az épületekbe történő csomag be- és kivitelének ellenőrzésére, szigorú engedélyezési rendszerére, valamint a fegyverek tárolására.

Az 1980-ban kiadott konspirációs szabályzat³⁴ lényegében csak felhívta a figyelmet a nyilvántartásokkal kapcsolatos konspiráció fontosságára, illetve utasítást tartalmazott az e területre vonatkozó, érvényben lévő utasításokban foglaltak betartására.

A hírszerzéssel foglalkozó III/I. Csoportfőnökség 1969-ben kiadott Nyilvántartási Szabályzata³⁵ a külföldi ügynökök, illetve hálózat védelméhez kapcsolódóan kívánta egyrészt lekövetni a nyilvántartás területén történt változásokat, másrészt a konspirációs, illetve biztonsági követelményeket fokozottabban érvényesíteni.

A csoportfőnökség név szerinti nyilvántartást vezetett a terület külföldi és hazai hálózatának tagjairól, beszerzési jelöltjeiről, kapcsolatairól, valamint a felhasznált „K” és „T” lakásokról. Anélkül, hogy a korabeli nyilvántartás rendszerét ismertetnénk,³⁶ annak elemeiből, folyamataiból jól látható a rendkívül alapos dokumentáció követelménye, a konspirációt is segítő egyes dossziétípusok eltérő rendeltetése, valamint a hálózat (főként külföldi) védelmének célja. Példaként említhető, hogy külföldi hálózat ügydossziéját még a III. Főcsoportfőnökség egyéb szervei számára sem volt szabad átadni, munkadossziéját még betekintésre sem volt szabad kiadni.³⁷

A szabályzat a hálózatok nyilvántartásához kapcsolódó konspirációs biztonsági elemek kapcsán megfogalmazta, hogy:

- „Külföldi ügynökről felvilágosítást a társszervek részére csak a csoportfőnökség vezetőjének engedélyével lehet adni.
- Az ügydossziékkal kapcsolatos összes nyilvántartási anyagot kitöltetlenül is szigorúan titkos anyagként kell kezelni.

³³ ÁBTL – 4.2 – 10-21/2/1973.

³⁴ ÁBTL – 4.2 – 10 – 24/3/1980.

³⁵ ÁBTL – 4.2. – 10-21/10/1969/3.

³⁶ Részletesen lásd a hivatkozott számú parancsban.

³⁷ ÁBTL – 4.2. – 10-21/10/1969/3.

- Az ügydossziákat az a (hírszerző) tiszt köteles lemezszekrényében őrizni, aki a személlyel foglalkozik.
- Az ügydossziékban a keletkezett anyagokat folyamatosan kell bevarni.
- Árulás esetén a dekonspirálódott hálózat, illetve K. és T. lakás ügydossziájában el kell helyezni a tett ellenintézkedések végrehajtásával kapcsolatos anyagokat, valamint az ügy körülményeivel kapcsolatos egyéb feljegyzéseket.
- A beszerzési javaslatban és más jelentésben a hálózat rendes nevét és adatait, valamint közeli családtagjainak adatait nem szabad feltüntetni. Az adatokat borítékban kell elhelyezni és lezárva, saját kezű felbontásra jelzéssel kell a javaslathoz vagy jelentéshez csatolni. A borítékban elhelyezett személyi adatokat visszaérkezés után az illetékes hírszerző tiszt megsemmisíti. A hálózat tagjainak rendes nevét értekezleten, telefonon stb. említeni szigorúan tilos!
- A nyilvántartó helyiségeit, ablakait vasráccsal, szekrényeit kóddal kell ellátni.”³⁸

A konspiráció szerepe a „konspirált és találkozási lakások” működtetése során

A humán típusú állambiztonsági eszköz, az ügynökség működéséhez szorosan kapcsolódott a „K” és „T” lakások kérdésköre, hiszen alapvetően ezek biztosítottak helyszínt az ügynöki találkozókra. Ezek kölcsönösen hatottak egymásra, hiszen egy dekonspirálódott ügynök akár a (több ügynök foglalkoztatása során is alkalmazott) lakás dekonspirációját is eredményezhette és fordítva. Ennek érdekében a „K” és „T” lakások kiválasztása, tanulmányozása, létesítése és működtetése, továbbá ellenőrzése a konspirációs szabályok nagyfokú betartásával zajlott. A fontosabb elemeket tekintve a lakások működtetése során többek között:³⁹

- „K” és „T” lakásban csak ellenőrzött, megbízható ügynökkel lehetett találkozót lebonyolítani; „K” és „T” lakást más operatív szerv részére kölcsönadni általánosságban tilos volt;
- dokumentálni kellett az ott foglalkoztatott ügynökség tagjainak fedőnevét;
- a lakás biztonságát is veszélyeztető dekonspirációs és biztonsági problémákról az érintett vezetőt tájékoztatni kellett;
- a „T” lakásgazda személyét évenként ellenőrizni kellett.

³⁸ ÁBTL – 4.2. – 10-21/10/1969/3.

³⁹ ÁBTL 4.2. – 10. – 2207/1963.

A konspirált és találkozási lakások főcsoportfőnökségi szabályozásának kiadására először 1964-ben került sor,⁴⁰ majd azt az 1969. január 1-jei hatállyal kiadott utasításban újraszabályozták.⁴¹ Már magában az elnevezésben megjelenő *konspirált* jelző visszatükörözi az eszköz valóban titkos jellegét, valamint hogy annak teljes működtetését – a lakás létesítésétől annak megszüntetéséig – végigkísérte a „titokban tartás” átfogó elve, többek között az alábbiak szerint:⁴²

- A konspiráció biztosíthatósága érdekében a lakásokkal kapcsolatos költségeket a „B” ellátmányból kellett biztosítani. A különböző költségekről eredeti számlákat azokban az esetekben kellett beszerezni, amikor az a konspiráció szabályainak megsértése nélkül biztosítható volt.
- A lakás fedőnévvel ellátott operatív tiszthez kapcsolódhatott, legalizálásában csak ellenőrzött személy vehetett részt.
- A legalizálással kötött megállapodás tartalmazta annak kötelezettségeit (többek között a titoktartási és magatartási kötelezettségeit).
- Érdekességként említhető meg, hogy azt is előírták, hogy a lakások felújítását és karbantartását vagy akár a berendezési tárgyak javíttatását állami vállalattal vagy kisipari szövetkezettel kell elvégeztetni, és magánkisiparost csak indokolt, egyedi esetben lehetett alkalmazni.

1976. november 24-én kiadták a Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 22/1976. számú parancsát, amely a Belügyminisztérium állambiztonsági szervei konspirált villái, lakásai, állandó figyelő- és tartózkodási helyei; találkozási lakásai létesítésének, szervezésének felhasználásának szabályait rögzítette. A szabályzat kiadásának egyik deklarált célja volt, hogy segítse a hálózati személyek konspirált védelmét.⁴³ Egy átfogó utasítás, amely részletesen taglalta a „T” és „K” lakások létesítésének, használatának szabályait. Vélhetően erre tekintettel az 1980-as konspirációs szabályzat szűken, csak a hatásköröket tisztázta, valamint az ellenőrzési és a dekonspiráció esetén teendő feladatokat emelte ki.

A „T” és „K” lakások kiemelt jelentőségét, valamint a létesítésükkel, fenntartásukkal kapcsolatos konspirációs kihívások széles körét jól szemlélteti, hogy 1978-ban egy közel 70 oldalas szabályzóban részletekbe menően rögzítették ezeket a kérdésköröket.⁴⁴

⁴⁰ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének parancsa, A konspirált és találkozási lakások használatának és anyagi ellátásának szabályzata (10-2232/1964).

⁴¹ ÁBTL – 4.2. – 10-22/16/1968/8.

⁴² ÁBTL – 4.2. – 10-22/16/1968/8.

⁴³ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 22/1976. számú parancsa.

⁴⁴ ÁBTL – 4.2 – 10 – 22/8/1978.

Kitekintés – az állambiztonság konspirációs szempontjainak továbbélése

Az előbbieken bemutatott, részleteiben is gondosan kimunkált rendszer kétségkívül alkalmas volt a szolgálatok titkosságának megőrzésére, és ez az állambiztonsági időszakban igazodott a szövetségi rendszer és a politikai berendezkedés működéséhez is. Másként fogalmazva, egy, az információ monopolizálására törekvő társadalmi rendszerben, ahol a titkosság a világrendszerek összezsugorítására készülve, szovjet példára mindent átható rendezőelvként működött, az állambiztonsági szervezetrendszer konspirációja teljes mértékben rendszerkonform volt.

Ugyancsak a társadalmi berendezkedés jellegéből fakadt, hogy a szolgálatok hasznosságát, létét, szükségességét nem kellett újra és újra alátámasztani, igazolni. Ezen túl, a politikai döntések igen szűk körben születtek, gyakran szóbeli tájékoztatás alapján, amelyet – a szolgálatok vonatkozásában – szóbeli feladatmeghatározás követett. Így a tájékoztató munka is igazodott a titkosság általános, mindent átható alapelvéhez.

Első pillantásra is jól látható, hogy a szolgálatok ma teljesen más társadalmi-politikai térben működnek, azaz a „műveleti környezet” jelentősen eltér a korábitól. Ma a társadalom és az állam működésének egyik vezérelve az információk nyilvánossága, megosztása. Ez kiterjed az államigazgatás működésére, az államigazgatás és a lakosság kapcsolatára, a kritikus médiára (legyen az bár hagyományos nyomtatott, hang- vagy képalapú, vagy akár a szociális média), nem utolsósorban pedig a nemzetközi kapcsolattartásra is. Továbbá, a szolgálatok által kitermelt, az államgépezet számára nagyon is szükséges és hasznos ismereteknek egyfajta hírversenyben kell helytállniuk. A szolgálatoknak hasznosságukat ebben a versenyben is újra és újra igazolniuk kell. A kiterjedt és differenciált működésű, a jog uralmán és az írásbeliségen alapuló államigazgatásban a döntéselőkészítő szintek sokkal nagyobb mértékben és nagyobb számban vannak jelen, amelyek igénylik az – akár titkos forrásból származó – ismereteket. Azaz, az állambiztonsági korszak „kiterjedt” konspirációja itt már rendszeridegen.

A vázolt ellentmondásos helyzetben az állambiztonsági korszak konspirációs hagyományainak kettős hatását láthatjuk. Egyfelől minden kétséget kizáróan pozitívként értékelhetjük, hogy a nemzetbiztonsági intézményrendszer és a foglalkoztatott titkos kapcsolati kör továbbra is hatékonyan és biztonságban képes ellátni feladatait. Különösen igaz ez a múlttal való szembenézés jogos társadalmi igényének kielégítésére, ahol, ha nem is ellentmondásoktól mentesen, de sikerült megtalálni a kompromisszumot a műveleti hatékonyság feltételeként értékelhető titkosság és a nyíltságra irányuló jogos társadalmi igény között.

Másfelől azonban a titkosság abszolút értéként történő, differenciálatlan kezelése, az átmenetek és fokozatosság nem kellően részletes szabályozása, az ezen a téren kialakított (és példaként esetlegesen tovább élő) gyakorlat bizonyára hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországon a szolgálatok – például Németországhoz képest – erősen alulreprezentáltak a nyilvánosság előtt. Kézenfekvőnek tűnik a feltételezés, hogy

ez kihathat megítélésükre, humánpolitikai vonzerejükre, és a költségvetési forrásokért vívott küzdelemre is.

Hasonlóképpen, a nemzetbiztonsági intézményrendszer versengő ágazati modelljének kialakulásában és megerősödésében, a kooperatív jelleget hordozó információs fúziós központok működésével kapcsolatos újabb és újabb kihívásokban az állambiztonsági konspirációs gondolatkör kevésbé adekvát hatását, továbbélését láthatjuk.

Az ellentmondás feloldására elengedhetetlenül szükséges egy, a tanulmányban részletesen bemutatott konspirációnál differenciáltabb, az információk kijelölt körön belül való megosztásán, összevetésén alapuló, a forrás és az információ titkosságát a korábnál sokrétűbben, egymástól elválasztva is kezelni képes, gyakorlatban is használható működési modell kialakítása, amelyben meghatározó szerepe lehet a vonatkozó szabályozók kidolgozásának, tesztjének és oktatásának.

Összefoglalás

A konspiráció jelenségének fenntartásáról összefoglalásként elmondható, hogy az egész állambiztonsági rendszer működésének alapját képezte, hiszen titkos eszközei, módszerei annak betartása nélkül nem lehettek volna eredményesek. A konspiráció értelemszerűen széles körű volt, mégis annak sajátos szempontjai talán leginkább a humán típusú információgyűjtés, illetve tevékenységek során követhetőek nyomon.

A korabeli állambiztonság számos anyagából visszatükröződik, hogy folyamatosan értékelték, elemezték saját tevékenységük eredményességét (idesorolva módszereiket, kapcsolataikat), és számos esetben fogalmaztak meg kritikai észrevételeket. Egyes tapasztalatokat és következtetéseket, a konspiráció sérelme nélkül az állomány felé is közvetítettek.⁴⁵

A konspiráció jelensége napjaink nemzetbiztonsági tevékenységének is szükséges velejárója. Szakmai értelmezését segítve a Rendészettudományi Szaklexikon⁴⁶ szócikkei között is megjelenik, ahol a konspiráció mellett a belső és külső konspiráció fogalmait⁴⁷ is tisztázták.

⁴⁵ ÁBTL – 4.2.-10 – 21/6/1965.

⁴⁶ Boda szerk. (2019)

⁴⁷ „Belső konspiráció: a felderítést végrehajtó és az abban részt vevő személyek által a munkavégzésükhöz elengedhetetlenül szükséges mértékben megismert minősített adatok megóvása, arra nem jogosultakhoz jutásának megelőzése érdekében hozott, szervezeten belül érvényesülő rezszimintézkedések összessége. Külső konspiráció: a konspirált felderítés tényének, valamint a felderítés erőinek, eszközeinek és módszereinek szervezeten kívüli védelme a nyilvános megismerhetőséget korlátozó rezszimintézkedések biztosításával. A bűnüldöző hatóságok, felderítő szervek konkrét titkos információgyűjtő tevékenysége és leplezett eszközeinek alkalmazása a végrehajtó és ellenőrző szervezeteken, személyeken kívül – illetéktelen személyek előtt – meghatározott ideig titokban marad.” Boda szerk. (2019)

IRODALOMJEGYZÉK

- Boda József szerk. (2019): *Rendészettudományi Szaklexikon*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Dobák Imre (2019): A titkos információgyűjtés eszközeinek vázlatos struktúrája az állambiztonsági szférában. In Drusza Tamás – Finszter Géza – Gyaraki Károly – Hegedüs László – Kasznár Attila – Kovács Tamás – Kovács Zoltán András – Nagy Ákos Péter – Szabó Károly – Ungváry Krisztián – Urbán Attila szerk.: *A magyar elhárítás fejlődése*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó. 125–137.
- Gergely Attila (1980): *Állambiztonsági értelmező kéziszótár*. Budapest, BM Könyvkiadó.
- Orgoványi István (2011): Az állambiztonsági szervek hálózaton kívüli kapcsolatai. *Betekintő*, 3. sz. Forrás: www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_3_orgovanyi.pdf (2019. 12. 05.)
- Révész Béla (2004): Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéséhez. *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica*, 66. köt. 17. sz. Forrás: http://acta.bibl.u-szeged.hu/7259/1/juridpol_066_fasc_017_001-136.pdf (2019. 12. 10.)
- Takács Tibor (2013): Az állambiztonsági ügynökhálózat és az 1963-as amnesztia. *Betekintő*, 3. sz. Forrás: www.epa.hu/01200/01268/00027/pdf/EPA01268_betekinto_2013_3_takacs.pdf (2019. 12. 05.)

Levéltári források

- ÁBTL – 4.2. – 10-21/19/1963. MNK Belügyminiszterének 0019. számú parancsa (10-21/19/1963.). Forrás: www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_21_19_1963.pdf, (Letöltve: 2019. 12. 10.)
- ÁBTL 4.2. – 10. – 22/07/1963. BM. III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzata (10-2207/1963). Forrás: www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_2207_63.pdf (2019. 12. 10.)
- ÁBTL – 4.2. – 10-21/31/1963, MNK Belügyminiszterének 0031. sz. parancsa, Szabályzat a III. Főcsoportfőnökség operatív szervei hálózatának nyilvántartására (10-21/31/1963.). Forrás: http://abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_21_31_1963.pdf (2019. 12. 15.)
- A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének parancsa, A konspirált és találkozási lakások használatának és anyagi ellátásának szabályzata (10-2232/1964). Forrás: <http://w3.osaarchivum.org/files/fa/357/2/1/4-64.pdf> (2020. 01. 22.)
- ÁBTL – 4.2. – 10-22/16/1968/8. Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 0016 számú utasítása (1968.) a konspirált és találkozási lakások létesítésének, cseréjének, anyagi ellátásának, nyilvántartásának és ellenőrzésének rendjéről (10-22/16/1968.). Forrás: www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_22_16_1968.pdf (2020. 01. 22.)
- ÁBTL 4.2. – 10-21/10/1969/3. MNK Belügyminiszterének 0010/1969. számú parancsa, III/I. Csoportfőnökség nyilvántartási szabályzatának kiadása. Forrás: http://abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_21_10_1969.pdf (2019. 12. 20.)
- A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 005. számú parancsa: Az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelvei (10-21/5/1972). Forrás: www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10-21_5_1972.pdf (2020. 01. 22.)
- ÁBTL – 4.2 – 10 – 21/10/1973. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 0010. számú Parancsa, (10-21/10/1973). Az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkájának szabályozása. Forrás: www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_21_10_1973.pdf (2020. 01. 21.)
- ÁBTL – 4.2 – 10-21/2/1973. MNK Belügyminiszterének 02. számú parancsa, A belső rend és biztonság megszilárdítása. Forrás: http://abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_21_2_1973.pdf (2019. 12. 15.)
- ÁBTL – 4.2 – 10-21/2/1974. MNK Belügyminiszterének 002. számú parancsa, A BM állambiztonsági szervek operatív nyilvántartási szabályzata. Forrás: www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_21_2_1974.pdf (2019. 12. 15.)

ÁBTL – 4.2.-10 – 21/6/1965. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 006. számú parancsa (10-21/6/1965.). Forrás: www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_21_6_1965.pdf (2020. 01. 22.)

A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 22/1976. számú parancsa a Belügyminisztérium állambiztonsági szervei konspirált villái, lakásai, állandó figyelő- és tartózkodási helyei; találkozási lakásai létesítésének, szervezésének felhasználásának szabályzata kiadására (10-22/22/1976.). Forrás: www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10-22-22_1976.pdf (2020. 01. 12.)

ÁBTL – 4.2 – 10 – 22/8/1978. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 8/1978. számú parancsa az állambiztonsági szervek „B” ellátmány-, „K” és „T” lakásgazdálkodási szabályzatának kiadására. http://abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_22_8_1978.pdf (2020. 01. 22.)

ÁBTL – 4.2 – 10 – 24/3/1980. A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 3/1980. számú parancsa a BM III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzatának kiadására. Forrás: www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10-24-3_1980.pdf (2020. 01. 12.)

ABSTRACT

Aspects of Conspiracy in the Field of Collection of Information from Human Source in the Period of State Security

Imre DOBÁK – József MEZEI – Kund REGÉNYI

The study looks back to the period of the operation of the domestic state security and examines the phenomenon of “conspiracy” along the HUMINT and its appearance in the regulations. The understanding of state security organs’ secret operation has become possible after 1990, among other things by the disclosure of the standards governing the activities. “Conspiracy” was common to the whole system; through the written regulations, it was incorporated into the daily work.

Keywords: *conspiracy, state security, national security, intelligence*